

ОДНОС ДРУШТВА ПРЕМА ДЈЕЦИ СА ПОТЕШКОЋАМА У РАЗВОЈУ

Ранка Казимировић¹⁵⁹
Универзитет у Бањој Луци
Факултет политичких наука
Мастер студиј Социјалног рада
Студијски програм: Социјални рад са дјецом и породицом

Абстракт: Дјеца са потешкоћама у развоју сусрећу се, свакодневно, са многим изазовима и препрекама у друштву. Иако су често дискриминисани од стране околине, дјеца са потешкоћама у развоју непозната су за социјалне службе, на које имају право, па су стога искључена из њих. Овакве депривације могу имати далекосежне ефекте ограничавањем приступа запослењу које доноси приход, или судјеловању у грађанским пословима касније у животу. Многе депривације које трпе дјеца с тешкоћама у развоју потичу од њихове невидљивости и појачане су њоме. Истраживачка заједница ради на томе да више дјецe учини видљивом кроз унапређење прикупљања и анализе података. То ће помоћи да се надвладају незнање и дискриминација, усмјере средства и интервенције и измјере њихови ефекти. У овом раду покушаћемо да дамо кратак приказ о томе шта значи дијете са потешкоћама у развоју, о односу друштва према овој категорији дјецe, те која је улога социјалног рада у раду са овом групом корисника.

Кључне ријечи: дјеца са потешкоћама у развоју, дискриминација, социјални рад.

УВОД

Свеобухватна и општеприхваћена дефиниција „дијете са потешкоћама у развоју“, на жалост, не постоји. Попед термина „дијете са посебним потребама“, у литератури се често користе и термини „дијете ометено у развоју“, „дефектно дијете“, „ометено дијете“ и сл.

Дјеца с тешкоћама у развоју су дјеца с тјелесним тешкоћама (инвалидитет, оштећења вида и слуха, дјеца с хроничним болестима), дјеца с менталном ретардацијом, дјеца с проблемима у понашању, дјеца с тешкоћама у учењу (дислексија, дисграфија, дискалкулација) те дјеца с вишеструким тешкоћама (јављају се двије или више претходно наведених тешкоћа).

Дјеца с тешкоћама у развоју сусрећу се с различитим облицима искључености, који их погађају у различитој мјери, овисно о факторима као што су: тип тешкоће коју имају, мјеста гдје живе и културе или слоја којем припадају. Род је такође круцијални фактор: мања је вјероватност и да ће дјевојчице с тешкоћама у развоју добити опште или стручно образовање или наћи запослење него дјечаци с тешкоћама у развоју или дјевојчице без тешкоћа у развоју. Дјецу с тешкоћама у развоју често сматрају инфериорном. Искљученост је често посљедица невидљивости. Мало је земаља које имају поуздане информације о томе колики број њихових становника су дјеца с тешкоћама у развоју, које врсте тешкоћа у развоју имају или како то утиче на њихове животе. Дјеца искључена на овај начин непозната су за социјалне службе, на које имају право, па су стога искључена из њих. Овакве депривације могу имати далекосежне ефекте ограничавањем приступа запослењу које доноси приход или судјеловању у грађанским пословима касније у животу.

---

¹⁵⁹ Email: ranka.kazimirovic@yahoo.com

Приступ и кориштење служби и технологије подршке ипак може дјетету с тешкоћама у развоју омогућити заузимање својег мјеста у друштву и пружање властитог доприноса.

Поред прилагођавања васпитно-образовног програма код ове дјеце је важно пружити подршку емоционалном развоју, у развоју позитивне слике о себи и о другима, у развијању мотивације за успјех и учењу уопштено. Стручни сарадници, социјани радници, педагози, психолози или дефектолози, у раду с таквом дјецом имају велику улогу у развијању самосталности и независности о туђој помоћи у учењу, у смањењу несигурности и страха од одговарања, у сузбијању агресивности као одговора на проблеме у школском окружењу, прије свега на издвојеност и ругање у групи вршњака, у елиминисању досада при читању и учењу, у развијању реалних очекивања у вези с властитим успјехом или неуспјехом као и у избору средње школе. Наравно, све ово захтијева координисан рад и сарадњу дјетета и његове породице, учитеља те стручних сарадника.

Многе депривације које трпе дјеца с тешкоћама у развоју потичу од њихове невидљивости и појачане су њоме. Истраживачка заједница ради на томе да више дјеце учини видљивом кроз унапређење прикупљања и анализе података. То ће помоћи да се надвладају незнање и дискриминација, усмјере средства и интервенције и измјере њихови ефекти. Међутим, доносиоци одлука не требају чекати боље податке како би почели градити инклузивније инфраструктуре и услуге. Све што је потребно је да ови напори остану флексибилни у што већој мјери како би се могли прилагођавати како буду нови подаци излазили на свјетлост дана.

Својом обавезом подржавања Конвенције о правима дјетета и Конвенције о правима особа с инвалидитетом, владе широм свијета преузеле су одговорност да сва дјеца, без обзира на способност или тешкоће у развоју, уживају своја права без било какве дискриминације. Ове двије Конвенције свједоче о растућем свјетском покрету посвећеном инклузији дјеце с тешкоћама у развоју у живот заједнице. По њима, дјеца с тешкоћама у развоју имају иста права као сва друга дјеца.

Предмет овог истраживања јесу дјеца са потешкоћама у развоју. Како и на који начин се ова дјеца носе са свакодневним активностима, колика је улога родитеља у тим активностима, колика је улога друштва и социјалног рада.

ДЈЕЦА СА ПОТЕШКОЋАМА У РАЗВОЈУ

„Према једној широко кориштеној процјени, око 93 милијона дјеце или једно од 20-еро дјеце у доби од 14 година или млађе живи с неким обликом умјерене или теже тешкоће у развоју“ (UNICEF, 2013:2).

Прије него што се беба роди, родитељи често нагађају о томе како ће она изгледати, који ће пол бити, шта ће заједно радити или какви ће они родитељи бити. Кад стручњаци саопште родитељима да је дијете болесно, да има одређених потешкоћа и/или оштећење, разлика између стварности и онога што су родитељи замишљали може у почетку изазвати код родитеља шок, порицање, осјећај кривице, депресију, тугу, љутњу и сл. Родитељи могу преиспитивати своје поступке и понашања како би нашли објашњење и „кривца“ за то што им се догодило. У оваквим случајевима родитељи проживљавају тешку кризу и потребно је потребно неко вријеме како би освијестили и прихватили чињеницу да имају дијете с потешкоћама у развоју. У тим тренуцима врло је важна подршка породице и пријатеља, као и стручних особа, како би добили што бољи и детаљнији увид у стање дјетета и његове потребе. Ово је врло збуњујући и стресан период за родитеље. Рођење дјетета, такође, представља један облик кризе за сваког родитеља, утолико што долазак бебе уноси велике промјене у начину живота родитеља; ствара се нови облик односа и прилагођава се однос жене и мужа. Све ово може утицати на стварање додатног стреса у новонасталој породици. Способност пара да се прилагоди овим промјенама је кључна. Кад се нормална криза доласка нове бебе у кућу споји са сазнањем да постоје поремећаји у развоју бебе, за родитеље постаје изузетно важна њихова способност да се носе с додатним стресом. Сви људи имају властите границе стреса којег могу поднијети; родитељи који имају врло ниску толеранцију

на стрес и не могу се с њим толико успјешно носити, у високом су ризику да почну очекивати превише од своје дјеце, одбацити их или злостављати. Кад се тим родитељима роди беба с потешкоћама у развоју, постоји повећан ризик да она доживи злостављање.

Дјеца с потешкоћама у развоју, као и свака друга дјеца, могу доживјети злостављање и занемаривање на многе различите начине. Велики је ризик да ће ова дјеца доживјети занемаривање у образовању или злостављање у неким институцијама. Један облик емоционалног злостављања специфичан је за дјецу с посебним потребама, а долази од дјеце и одраслих који не разумију како је то бити “другачији”. Дјеца могу бити врло округла у коментарима о својим вршњацима с потешкоћама у развоју. Ово се догађа кад дјеца не разумију да дијете с тешкоћама у развоју има особине које не може промијенити и контролисати, а везане су уз специфичну развојну потешкоћу. Када дјеца (или одрасли) непрекидно говоре овој дјечи ружне ствари, они их заправо психички или емоционално злостављају. Одрасли рјеђе упућују ружне коментаре, али својим поступцима према дјечи и особама с потешкоћама у развоју показују свој став о њима. И тиме такође уче своју дјецу о томе какво је, заправо, њихово мишљење. Многа од ове дјеце пате због чињенице да их читав живот људи посматрају искључиво кроз њихову развојну потешкоћу, а не као и сву другу дјецу. Наравно, друштво у цјелини утиче на стварање оваквих стереотипа и односа према дјечи са потешкоћама у развоју. „Друштво није никакав прост збир појединаца, већ укупност односа које људи граде идући за својим потребама, интересима и вредностима“ (Шијаковић, Вилић, 2010: 53). Управо у овој дефиницији видимо какви односи треба да се граде у друштву, како би друштво просперијало.

Процјена дјететових тешкоћа у развоју представља јединствени скуп изазова. Зато што се дјеца развијају и уче обављању различитих задатака различитом брзином, може бити тешко процијенити њихово функционисање и разликовати значајна ограничења од варијација у нормалном развоју. Различита природа и озбиљност тешкоћа у развоју, заједно с потребом примјењивања дефиниција и мјера према одређеном узрасту, још више комплицирају поступке прикупљања података. „Дијагностификовање менталног обољења код неког појединца описује целу његову личност, одређује његов идентитет и прописује начине поступања према њему на много трајније начине и са много озбиљнијим социјалним импликацијама него што је то случај код физичког обољења“ (Жиропађа, 2007:248).

Већина људи препознаје само чита оштећења, нпр. дјецу у колицима или на штакама, ону која су глува или слијепа, дјецу којима је дио тијела оштећен или недостаје те ону која имају озбиљнија интелектуална оштећења. Дјеца с мање примјетним облицима оштећења могу проћи непажена годинама или заувјек. То има за посљедицу да родитељи, учитељи и остали који тога нису свјесни очекују да та дјеца и млади постигну циљеве и понашају се на начин на који то нису способна учинити. Ово узрокује велики стрес, фрустрацију и даље компликује живот свима који су укључени у дјететов живот. Неке тешкоће у развоју које нису тако очите укључују благу менталну ретардацију, специфичне потешкоће учења, емоционалне поремећаје, поремећаје понашања те социјално неприлагођену дјецу. Нажалост, дјеца са специфичним тешкоћама учења често не буду откривена док не крену у школу и не почну у образовању доживљавати неуспјех.

Дјеца с потешкоћама у развоју и јесу на неки начин другачија. Нека су од ове дјеце издвојена као “посебна”, превише су заштићена те примају више бриге и пажње од родитеља него браћа или сестре. И превелико заштићивање дјеце с тешкоћама у развоју може довести до озбиљних посљедица на емоционално стање дјетета јер га спрјечава да оствари своје потенцијале у потпуности те га дугорочно чини фрустрираним и потпуно зависним о туђој помоћи. Одрасли који на дијете стављају одговорност да ријеша неке њихове проблеме или задовољи неке њихове емоционалне потребе, не приписују одговорност себи. Ова нереална очекивања и замјена улога често се јављају код родитеља који су склони одбацити или злостављати дјецу.

ДИСКРИМИНАЦИЈА И НАСИЉЕ ДЈЕЦЕ СА ПОТЕШКОЋАМА У РАЗВОЈУ

Дјеца с тешкоћама у развоју међу најугроженијим су члановима друштва Друштво не може бити једнако ако сва дјеца нису укључена, а дјеца с тешкоћама у развоју не могу бити укључена ако их прикупљање података и права анализа не учине видљивима. За њих ће од посебне користи бити постојање адекватних мјера, које ће омогућити да се зна њихов број, које ће их заштитити од злостављања и које ће гарантовати адекватан приступ правосуђу.

Дискриминација дјеце са потешкоћама у развоју и њихово искључивање чини их диспропорционално осјетљивима на насиље, занемаривање и злостављање. Неки облици насиља карактеристични су за дјецу са потешкоћама у развоју. Ова дјеца могу бити објект насиља које се чини под плаштом лијечења ради промјене понашања. Дјевојчице с тешкоћама у развоју у многим земљама изложене су присилној стерилизацији или абортусима. У многим земљама, дјеца с тешкоћама у развоју и даље се смјештају у институције.

У друштвима гдје су стигматизована и гдје су њихове породице изложене друштвеној или економској искључености, многа дјеца с тешкоћама у развоју не могу чак ни добити личне документе. Све ово представља кршење људских права ове дјеце и основну препреку њихову учествовања у друштву. То их може учинити трајно невидљивим и још угроженијим пред многим облицима експлоатације, која проистиче из тога што немају лични идентитет. „Дете са посебним потребама има право на специјалну негу, образовање и оспособљавање за рад, потпун и достојан живот и постизање највишег степена самосталности и социјалне интеграције у свим савременим системима, које ће му се обезбедити кроз друштвену заштиту особа са посебним потребама“ (Лакићевић, 2009: 132).

Вјероватност да ће дјеца с тешкоћама у развоју бити жртве насиља, према неким истраживањима, три до четири пута је већа него код других. Истраживачки тимови на Свеучилишту Јохн Моорес у Ливерпоолу и Свјетска здравствена организација провели су прва системска истраживања, укључујући и метаанализе постојећих студија о насиљу над дјецом са потешкоћама у развоју. Овај преглед обухвата 17 студија, које су рађене у земљама с високим приходом, у недостатку висококвалитетних студија из земаља с ниским или средњим приходом.

Процјене ризика указивале су на то да су дјеца с тешкоћама у развоју била под значајно већим ризиком да буду жртве насиља него њихови вршњаци без тешкоћа у развоју: 3,7 пута је била већа вјероватност појаве комбинираних мјера насиља, 3,6 пута вјероватност појаве физичког насиља и 2,9 пута вјероватност појаве сексуалног насиља. Дјеца с менталним или интелектуалним тешкоћама имала су 4,6 пута већу шансу да буду жртве сексуалног насиља него њихови вршњаци без тешкоћа у развоју (Гаџо-Шашић, 2018.).

С тим у вези, поставља се питање зашто су дјеца с тешкоћама у развоју под много већим ризиком од насиља него дјеца без тешкоћа? Прије свега, брига о дјетету са потешкоћама у развоју представља велики терет за оне који се брину о дјетету што повећава ризик од злостављања. Затим, значајан број дјеце са потешкоћама у развоју и даље се смјешта у установе што је највећи фактор ризика за сексуално и физичко злостављање. И на крају, дјеца са потешкоћама у комуникацији могу бити посебно угрожена када је злостављање у питању јер препреке у комуникацији могу спријечити откривање злостављања.

Сва дјеца са потешкоћама требају се посматрати као група високог ризика код које је од кључне важности идентификовање насиља. Она могу имати користи од интервенција, као што су кућне посјете и помагање родитељима у стицању родитељских вјештина, које су се показале ефикасним у спречавању насиља или ублажавању посљедица међу дјецом без тешкоћа.

СОЦИЈАЛНИ РАД И ДИЈЕТЕ СА ПОТЕШКОЋАМА У РАЗВОЈУ

„У рехабилитацији и социјалној интеграцији особа са посебним потребама социјални рад има одговорну и значајну улогу, која се манифестује у свим фазама стручног деловања, почев од превенције, поступка и фазе ране детекције, преко третмана, до фазе праћења евалуације интегралне рехабилитације ових особа“ (Лакићевић, 2009:153).

У дефиницији Међународне федерације социјалних радника стоји да се професија социјалног рада „ори за смањење сиромаштва, те права рањивих и маргинализованих скупина људи на начин да се залаже за њихово укључивање и прихваћање од стране друштва. „Социјални рад је истовремено подручје организоване људске делатности (праксе), професионалне и научне делатности, тесно повезан са образовањем за социјални рад, које је садржински испреплетано са другим поменути делатностима, али је у институционалном и методолошком смислу особено, те се у самој тој посебности, везама и односима може посматрати и изучавати“ (Милосављевић, 2009:26).

Клијенти у социјалном раду првенствено подразумевају особе или појединце са потешкоћама у социјалном функционисању. „Клијенти социјалног рада јесу појединци, породице и групе који имају тешкоће у задовољавању потреба, што ствара ситуацију у којој се зауставља или онемогућава њихово функционисање и развој“ (Видановић, 2009:33).

Примјена социјалног рада у институцијама за оспособљавање дјеце са потешкоћама у развоју је широка и у главном се односи на социјалну рехабилитацију, рад са породицом дјетета, социјалном средином и/или терапеутски рад са дјететом. Наравно, у теорији би овако све требало да буде. Међутим, у пракси је често много другачије. Социјални радници се баве бирократизованим социјалним радом, дјелимично због велике папирологије која им је наметнута, дјелимично због мањка стручног особља запосленог у датој институцији, а дјелимично и због личног недостатка мотивације за рад.

Према конвенцији УН особе са инвалидитетом обухватају: „Појам обухвата особе које имају дуготрајна физичка, ментална, интелектуална или сензорна оштећења која у интеракцији са различитим баријерама могу отежати пуно и ефективно учешће ових особа у друштву, на основу једнакости са другим члановима друштва“ (Члан 1. Конвенције).

Конвенција о правима особа с инвалидитетом означава “образац за промјену” става и приступа питању инвалидности. Овом Конвенцијом промијењено је становиште да су особе с инвалидитетом “објекти” милосрђа, медицинског третмана и социјалне заштите, у становиште да су они “субјекти”, којима припадају одређена права и којима је загарантовано да потражују та права. Загарантовано им је да могу да могу доносити одлуке о својим животима слободно и свјесно и бити активни припадници друштва. Конвенцијом о правима особа с инвалидитетом намјерава се промовисати, штитити и осигурати потпуно и једнако уживање свих људских права и темељних слобода за све особе с инвалидитетом и промовисати поштивање њиховог урођеног достојанства. Поред тога, овом Конвенцијом наглашена је јасна димензија социјалног развоја.

Једнакост свих чланова друштва, као једна од кључних вриједности уставног поретка Босне и Херцеговине, потврђена је усвајањем Закона о забрани дискриминације (2009), гдје су на једном мјесту сажете одредбе о дискриминацији, раније “расуте“ у више различитих закона. Овај Закон, донешен је на националном нивоу. Заштиту својих права против дискриминације особе с инвалидитетом (као и свих других облика дискриминације) могу покренути путем институције Омбудсмена за људска права БиХ и Омбудсмена за дјецу Републике Српске. Обје ове институције на годишњем нивоу пријављују велики број случајева кршења људских права особа с инвалидитетом, односно дискриминацију ових особа у свим сферама друштвеног и радног окружења. Тако се на примјер у Извјештају Омбудсмена за људска права БиХ (2011) наводи да “сви нивои власти у БиХ требају подузети мјере у циљу осигурања уживања права свих особа с инвалидитетом на основама једнаких могућности и без дискриминације, те успоставити јединствен приступ егзистенцијалним питањима особама с инвалидитетом”. Наведеном посебно треба додати важност укључивања надлежних органа за предузимање мјера које би побољшале неповољан

положај жена с инвалидитетом који произлази из дискриминације на темељу спола и дискриминације на основи инвалидитета.

Принцип забране дискриминације по основу инвалидитета, поред законодавства, присутан је и у различитим стратешким документима и плановима за њихово провођење донесеним од локалног до националног нивоа.

С тим у вези, улога социјалног радника у односу са дјецом са потешкоћама у развоју је разнолика. Социјални радници би требали да буду први на линији борбе против дискриминације све дјеце, не само дјеце са потешкоћама у развоју као и утврђивању најбољег интереса за свако дијете. „Утврђивање најбољег интереса захтијева да се узме у обзир појединачна истуација сваког дјетета – његове потребе, осјетљивост и отпорност, као и сви други значајни елементи“ (Шћеповић, 2018: 17). Дакле, из овога можемо закључити да је улога социјалног рада вишеструка. Поред професионалног односа и стручне помоћи коју треба да пружи, социјални радник треба да буде и покретач промјена у друштву. Неко ко ће да се својим знањем, искуством и идејама бори против стереотипа и предрасуда и да покаже друштву да је свако дијете једнако.

ЗАКЉУЧАК

Присуство интелектуалних тешкоћа не оправдава ниједан облик дискриминације. Дјеца са тешкоћама у развоју треба да уживају сва права предвиђена међународним стандардима и законима Босне и Херцеговине и њених ентитета и то полазећи од основних принципа да сваки човјек има урођена, једнака и неотуђива права. Инклузија дјеце са потешкоћама у развоју је веома сложено питање, које би захтијевало доста истраживања, укључивања стручних радника, невладиног сектора, родитеља и дјеце. Поред образовања и стицања звања и занимања дјеце са потешкоћама у развоју, било би веома значајно и неопходно да се створе услови и могућности да дјеца након завршетка школовања успију пронаћи запослење, те да њихове образовне квалификације буду привлачније на тржишту рада. „Представници удружења и савеза указују на то да е дјеца с посебним потребама, ако и заврше најчешће средње образовање, не могу запослити, јер су у питању занимања која нису нимало конкурентна на тржишту рада (нпр. слијепа особа и занимање телефонисте и слично), односно нису актуелна, застарјела су. Било би веома значајно да се стање у тој области измијени, јер ентитети у БиХ имају законе о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању инвалида, односно законе о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа с инвалидитетом, који пружају добру основу за запошљавање ове категорија особа“ (Омбудсмен за људска права Босне и Херцеговине).

Такође, потребно је активно укључивање цијеле заједнице како би се овој дјечи омогућила нормално функционисање у свакодневним активности. „С друге стране термин заједница, без префикса локална, означава: посебне друштвене групе, формиране на основу заједничких интереса и циљева, односно ради задовољавања неких специфичних потреба“ (Милосављевић, Бркић, 2010:19). Све ове наведене друштвене групе имају улогу помагача када је у питању рад са дјецом са потешкоћама у развоју.

Јако је важно да све одговорне институције и друштво у цјелини проговоре о дјечи с потешкоћама у развоју како би се повећала јавна свијест и препознао велик број ове дјеце. Ово ће дугорочно помоћи друштву да прихвати такву дјецу, умјесто да их одбаци. Друштвене промјене могу смањити “осјећај обиљежености” који имају родитељи дјеце с потешкоћама у развоју те ће родитељима бити лакше прихватити своје дијете таквим какво јест. Важно је да се родитељи имају коме обратити за помоћ. Изолација је погубна; увеличава проблеме и затвара видике.

Литература:

1. IFCSW (2014.), *Међународна дефиниција социјалног рада*
2. Видановић, И. (2009.) *Појединац и породица, методе, технике и вештине социјалног рада*, Београд: Факултет политичких наука
3. Жиропађа, Љ. (2007.) *Увод у психологију*, Београд: Филозофски факултет
4. Институција омбудсмена за људска права Босне и Херцеговине (2010.) *Специјални извјештај о стању права дјеце с посебним потребама/сметњама у психофизичком развоју*,
5. Лакићевић, М. (2009.), *Социјални рад са децом са сметњама у развоју*, Београд: Факултет политичких наука, Удружење стручних радника социјалне заштите Републике Србије
6. Милосављевић, М. (2009.), *Основе науке социјалног рада*, Бања Лука: Филозофски факултет
7. Милосављевић, М., Бркић, М. (2010.), *Социјални рад у заједници*, Београд: Републички завод за социјалну заштиту
8. УН Конвенција о правима особа са инвалидитетом
9. Шијаковић, И., Вилић, Д. (2010) *Социологија савременог друштва*, Бања Лука: Економски факултет
10. Шћеповић, Д. (2018.) *Дијете, породични односи и социјални рад*, Бања Лука: Факултет политичких наука.

SOCIETY'S ATTITUDE TOWARDS CHILDREN WITH DEVELOPMENTAL DISABILITIES

Abstract: *Children with developmental disabilities face, on a daily basis, challenges many obstacles in society. Although they are often discriminated against by the environment, children with disabilities are unknown to the social services to which they are entitled and are therefore excluded from them. Such deprivations can have far-reaching effects by restricting access to income-generating employment, or participating in civic affairs later in life. Many of the deprivations suffered by children with disabilities stem from and are exacerbated by their invisibility. The research community is working to make more children visible through improved data collection and analysis. This will help to overcome ignorance and discrimination, direct resources and interventions and measure their effects. In this paper, we will try to give a brief overview of what it means to have a child with disabilities, the attitude of society towards this category of children, and what is the role of social work in working with this group of users.*

Key words: *children with disabilities, discrimination, social work*